

244

Irodalmunk hajdani hajlékai III.

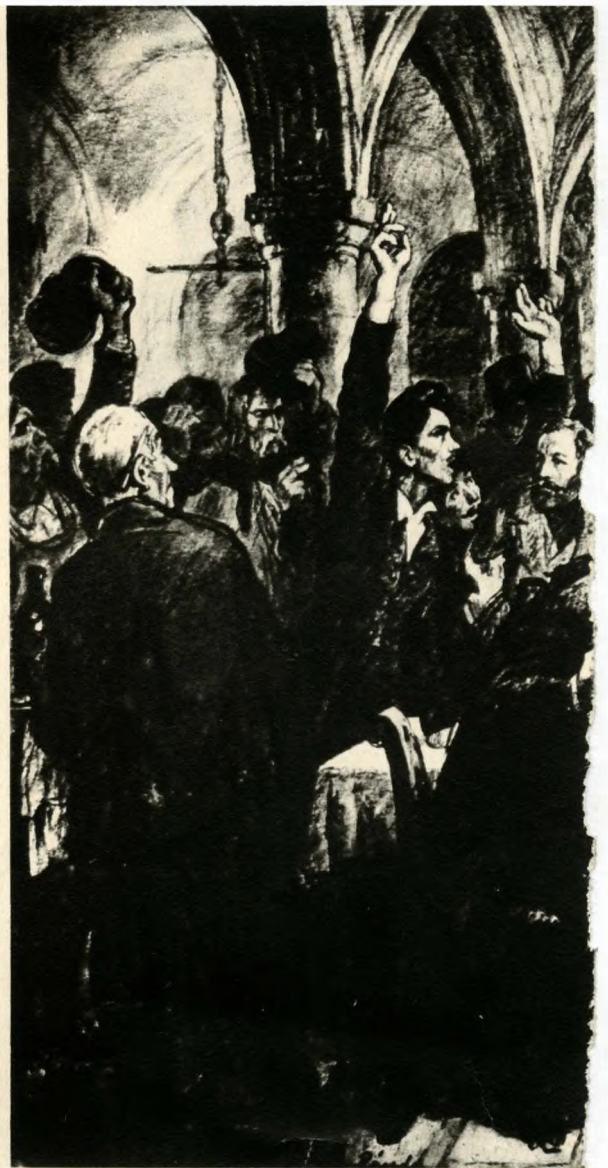
Irodalmi fórumok és szerkesztőségek – kávéházakban

Pestet a második világháborúig terjedő évszázadban a kávéházak városának mondták. Különösen sok szó esett irodalmi kávéházairól. Az írók törzsasztalait az európai légkör, a magyar haladásért folytatott harc, az urbanizálódásra való törekvés jellemezte. A kávéházak kultúrhivatására Szabó Ervin mutatott rá: nyilvános könyvtár hiányában itt olvasható a közönség. Csak néhány vált fontos fórummá ezek közül az irodalmi kávéházak közül, azok, ahol új irodalmi irányok szikrái lobbantak lánggra, lapot szerkesztettek, műveket alkottak és kritikákkal terelték a megújulás medrébe szellemiségünket.

*

A *Pilvax* kávéház mint forradalmi gócpont közismert, de irodalmi szerepének részletei kevésbé azok. A Pesti Hírlap 1842-i évfolyamának októberi számaiban ismételtelen jelent meg a hirdetés, hogy „... az Úri utcában, a Libasinszky féle házban levő, jelességéről ismeretes és minden kényelemmel ellátott kávéházat átvevém. Valódi italokkal

(a kávéhoz reggelenként friss tejföl vagy) és tisztasággal törekedem minden óhajtnak megfelelni. E terjedelmes kávéházteremben a legolvasottabb magyar és német hírlapok nagy választékban lelhetők, s nem hibázik semmi sem, mi a mulató társaság örömét emeli. Azon vendég urakat, kik levélbeli ügyeikben czímemet használni akarják, a legpontosabb átvételről biztosítom...” *Pilvax* Károly, a szorgalmas, kávélegényből lett árendás írta alá a hirdetményt, amelynek minden szava fedte a valót. A bolthajtásos, oszlopos teremben a híres Werniczky asztalosmester művészi tekeasztalai nyújtottak szórakozást, az újságok garmadában álltak, a kifogástalan kávé, csokoládét, kávéházi italokat boszorkányos gyorsasággal szolgálták fel, a halomba gyűlt leveleket azonnal megkapta betérő címzettjük. Később Petőfi gazdag levelezése is ide irányult. Selmeci diák-társának, Szeberényinek is ezt a címet adta meg. Aranyhoz intézett egyik levelében ez áll: „*Lakásom a Hatvani utcában... azonban ha írsz, inkább a Pilvax kávéházba címezd; ott könnyebben hozzájutok, minthogy itthon nagynéha szoktam lenni...*”

A Fürdő utca 1849-ben. Jobbra: a Kávéforrás épülete

Márkus Miklós.

Má

Tóth Kálmán. Rákosi Jenő. Ágai Adolf. Sz

600.24

BUDAPEST

1975

11

Vasvári Pál szaval a Pilvaxban (Pándi Károly ceruzarajza, a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdona)

A „KÁVEFORRÁS”.

— Az első nemzedék. —

kus István. b. Kás Ivor. Asbóth János.
lányi Dezső. Berczik Árpád.
eméthy Aurél. (Klies akkori rajza nyomán.)

Dóczy Lajos. Hevesi Lajos.

Klies Károly.

A Ferdinánd.

Kezdetől fogva az ifjabb korosztályból adódott a közönség. Degré Alajos vigjátékiro Visszaemlékezései szerint az írók asztalának megalapítója Lisznai Kálmán, a palóc dalok szerzője volt, aki barátaival ezt a kávéházat választotta napi találkozóásra. Költők, lapszerkesztők, kritikusok szokták körülülni. „Ezt az asztalt nevezték el ama sokat igénylő névvel: a közvélemény asztala” — meséli Jókai Mór a Politikai divatokban. (Az asztalt ma a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzik.)

Az asztaltársaság egyre bővült. Feje az új, népi irányzat vezére, Petőfi Sándor lett. „...mikor a Pilvax kávéházba ült be, az ifjú gárda gyűl körül.” (Kozma Andor)

Ide járt Pálffy Albert regényíró, Várady Antal író, Kerényi Frigyes, Tompa Mihály, Vajda János költők, Bérczy Károly, Puskin fordítója, Obernyik Károly drámaíró, Pákh Albert novellista és az egész jóérzésű ifjú nemzedék. Becsülték a beérkezett híres költőket, különösen Vörösmartyt, de tudták, hogy a Nemzeti Kör tagjai nagyjából „nem eléggé proletáriátusok ahhoz, hogy kávéházba füstölögjenek” — mondta Jókai. Friss ritmust diktáltak a fiatalok és előretörésük először

A Pilvax részlete 1911-ben. Az oszloptól balra volt a „Közvélemény asztala”

BORSSEMI JANKÓ TÖRTÉNETE.

irodalmi sikon valósult meg. Élükön Egressy Gáborral néha a Nemzeti Színház színészei is idelátogattak. Petőfi „*Dicsőséges nagyurak...*” kezdetű versét például Egressy szavalókönyve őrizte meg, az eredeti kézirat elkallódott.

Felolvasták itt a fiatalok novelláikat, kritikáikat és fordításokat is. Petőfi ez idő tájt a Robin Hoodot kezdte magyarul átültetni... Heves vitákat folytattak eszményekről, műfajokról, anyanyelvünkről. „*A lapot, melyben Petőfi újabb verse jelent meg, egymás kezéből kapkodták, megéljenzték*” — írja Berecz Károly. Sokat szavalt azasztaltársai verseit a zengő hangú Vasvári Pál.

Néha biliárdoztak — Petőfi sétatortjának fogója is egy biliárdgolyó volt —, adomáztak, élcelődtek közben. Egy alkalommal híres költők gipszszobrai kinálgatta körbe egy olasz vándorárús. Ugratták Petőfit: az ő szobrát mikor árulják már? A költő komoly meggyőződéssel vágta rá: „*Lesz még nekem olyan szobrom, mely előtt kalapot emelnek.*” Asztaltársainak elszavalt a korábbi verseinek egyikét, a Jövendölést, hangsúlyozván befejező versszakát:

„*Anyám, az álmok nem hazudnak;
Takarjon bár a szemfödél:
Dicső neve költő fiadnak,
Anyám, soká, örökkön él.*”

A mesterkélt szalonköltészetet képviselő lapok — így például a Honderű (vagy ahogy Petőfi csúfolta: honte de rue, az utca szégyene) — sehogysen akarták elfogadni természetes, merész hangjukat. Gúnyosan írták asztalukról: „ez a lapok ítélőszéke... itt szivarozzák ki hazánk Lessingjei a megjelent dolgokra az anathemat vagy a magasztalást” (Pesti Divatlap). Még a Pilvaxban zenélő Rózsavölgyit is támadták. Vetélytársat is akartak állítani a Pilvaxnak: az ifjak kávéházával szemben megnyitotta a „Gyűlde”. De „hiábavalók voltak a lakomák, a potya szivarok”, a „rökalyuk”-ba valamirevaló fiatal nem tette be a lábát.

A kiadók önkénye, a lapokkal folytatott állandó polémia, a rosszul fizetett irodalmi munka sok gondot jelentett. „*Egy eszme villant meg Petőfi agyában: Miért minékünk mindig másoktól függünk? Egyesüljünk egy célra mind, s adjunk ki magunk egy közlönyt. És azután kötelezzük magunkat egy évig nem írni sehova, mint egyedül a saját közlönyünkbe. Tizen írtuk alá e szerződést: Petőfi, Pálffy, Degré, Obernyik, Pákh, Bérczy, Kerényi, Lisznyai és én. Ez volt a tizek társulata...*” — írta Jókai. Pesti Füzetek lett volna az új irányú folyóirat címe. Késő éjszakáig együtt ültek a Pilvaxban, terveztek, szerkesztettek, felolvasták az új lap számára félreteendő alkotásokat.

Az Életképek melléklete már írt is a kósza hírről és nyilatkozatra szólította fel a Tizeket. Vahot Imre szerkesztő, Petőfi volt főnöke is nyilvánosságra hozta hogy, „...tíz tehetséges fiatal költő összeesküdött ellenünk, kiadók és szerkesztők ellen oly célból, hogy ők nem szorulva senki gyámságára, műveiket önálló folyóiratban fogják közzé tenni... Ezen irodalmi társulás munkabeszűntetés, valódi irodalmi sztrájk akart lenni...”

A terv azonban dugába dőlt. A titkosrendőrség már régen szemmel tartotta őket, jelen-

téseik alapján Ferdinánd császár már 1846 márciusában sajátkezü iratban hívta fel bizalmasa, Majláth gróf figyelmét a Pilvax Kávéház íróira, „*akik a fiatalság minden kihágásának mozgatói*”. Így szó sem lehetett róla, hogy a lap indítására engedélyt kapjanak. A folyóiratok pedig „*nevetséges oldaláról akarták az összeesküvést az olvasók előtt feltüntetni*” — tárja fel Frankenburg Adolf Őszinte vallomásaiban —; a szerkesztők közölték régebben megvett és fiókjaikban elfektetett műveiket. Így végződött a nagyot és merészet akarók sztrájkja.

Azután a politikai események vették át a vezérszólalmot a kávéházban. Cégtáblája „*Forradalmi Csarnok*” lett. A közvélemény asztalánál forradalmi verseket dörögtek. A Nemzeti dal kéziratára Petőfi jegyezte fel: „*Elszavaltam először az ifjak kávéházában...*” Saját lapjuk is lett, Pálffy Albert a Pilvaxban szerkesztette a rövidéletű Március Tizenötödike példányait.

A szabadságharc bukása után a kávéházbeliekre is érvényesek voltak Tompa Mihály sorai:

„*Sokra sír, sokra vak börtön borul,
Kik élünk, járunk búsan, szótlanul;
Van aki felkél, és sirván megyen
Új hont keresni túl a tengeren...*”

(A gólyához)

A kávéház bejárata fölél *Kaffee Herren-gasse* felirat kerül, osztrák bérlő és közönség vette birtokába. A későbbi évtizedekben sokat cserélt gazdát, kopottá és jelentéktelenné vált. 1911-ben, a városrendezés során le kellett bontani az épületet. Az újságok nekrológokban siratták el és hatalmas tömeg gyűlt össze előtte, amikor az első csákány a falába vágott. Ma a régi kávéház nevét viselő Pilvaxban (Városház utca 10.) láthatjuk a Petőfi társaságnak az eredeti kávéházban felavatott emléktábláját. S vannak itt más, féltve őrzött 1848-as emlékek is.

*

A kiegyezés korában a *Kávéforrásban* találkozott ismét az irodalom a nyilvánossággal, a közvéleménnyel. A hivatalos irodalmi és művészeti köröktől távol, a múzsáktól idegen közönség semleges környezetében építette meg tanúját egy sereg fiatal író. Innen indult el a megújulás.

A kávéház, ahol tanút vertek, nem volt új intézmény. Az 1820-as években nyitotta meg a Fürdő (ma József Attila) utcában egy kávécsaládba benősült francia: Antoine Legrand, és a párizsi Café de la Source diák-kávéházzal nevezte el Kávéforrásnak. Első évtizedeiről Tekusch, Kohl, Richter útikönyvei különböző véleménnyel vannak (a legutóbbi pl. kártyacsatáit emlegeti). Barabás Miklós naplója mint csendes reggelizőhelyet említi, ahová a fent Csató Pál íróbarátjával járt naponta. Az újságokban gyakran szerepel, a Rajzolatok reklámozza, hogy aki Pesten jár, keresse fel. 1845-ben a Nemzeti Újság közli, hogy a Kávéforrás és a Pilvax *kievételével* minden kávéház 2 krajcárral emelte a kávé árát. Az olcsó ár Müller újságíró rigmusa szerint nem rontotta a minőséget:

„A Kávéforrásban csörgedez a mocca friss patakban

Dúskálhatsz itt tenisz...
tetszik — habban...”

A most száz éve meghalt *Christian Andersen* dán meseíró is felkereste mint pesti nevezetességet, és le is írta útiélményei közt a mennyei kávézuhatagot ábrázoló cégtábláját.

A Fürdő utcai ház második emeletén lakott Kossuth Lajos. A kávéházba is benézett néha, hogy átfussa a lapokat.

1849-ben Haynau egyik ágyúja a szomszédos házat gyújtotta fel...

A dermedt időszak után, a hatvanas évek vége felé kezdtek tehát csoportosulni a Kávéforrásban az akkori fiatal írók, „*hogy a táblabíró maradiság ellen kultúrát követeljenek*”. Eleinte itt kesergett Vajda János. A fiatal Rákosi Jenő — aki még nem húzódott a jobboldal felé — itt szötte a Népszínház tervét. Később A legnagyobb bolond című regényének színhelyül is ezt a kávéházat választotta. Berczik Árpád, a kor népszerű elbeszélője itt kötekedett Tóth Kálmánnal, a Bolond Miska szerkesztőjével (aki még nem sejtette a születendő új élclap terveit). Zamos, hosszas törtékeit itt kezdte mesélni Eötvös Károly. A komoly Greguss Ágost, sőt Gyulai Pál is benézett nagynéha, hogy mit forralnak a fiatalok. Ábrányi Kornél is üldögélt „*a szellem hajlékában*”, ahogy Ágay Adolf nevezte. A kávéház otthont is jelentett. Az akkori tulajdonos szép felesége, Kommer Ernőné ott trónolt a kasszában, s mindenkihez volt kedves szava. Karácsonykor mindig megvendégelte az írókat. Férje tubákot kínált, ajánlotta a „*honi cukrot*”, papírfidibuszt nyújtott a pipázó törzsvendégeknek, akik itt tartották saját csibukjukat.

Munkahely volt mindig — majd szerkesztőséggé lett az írók asztala, amikor Borsszem Jankó címmel megszületett az új élclap. Itt írták és itt rajzolták a lapot, amely tréfákba álcázva mondogatta meg az igazságot. jellegzetes figurái, a fanyalgó Sanyarú Vendel, a mihaszna Mokány Berci sok társadalmi kérdésre rávilágítottak — a visszájáról is. A lap első korrektora a fővárosba költözött Kiss József volt. A húszéves jubileumi számába írta Kozma Andor:

„*Hét éve írok — sine ira
E hort írom le — s versem satira...*”

A Népszínház fellendítése, a népszínmű diadalra vitele szívügyük volt. Ez a gárda szerezte a színészeket, adta a műsort. Ide járt Szigligeti Ede és Csepreghy Ferenc, a józsefvárosi asztalosból lett népszínműíró (a Sárga csikó és a Piros bugyellár, Blaha Lujza nagy sikereinek írója) is. Dóczi Lajos darabokat fordított. Egy ízben Munkácsy Mihály festette a díszletet. Összetartottak és harcoltak igazukért. Csepreghy elevenbe vágó Vízözönét hiába utasította vissza az Akadémia és a Nemzeti Színház, a Népszínházban sikerre vitték.

A Kávéforrásban nyüzsgő írók közül ma már sokak neve alig ismert. A leghíresebb törzsvendég, Mikszáth Kálmán mégis „*fiatal óriások*”-nak nevezte őket, akiknek „*a tervei komoly nyomokat hagytak akkoriban az új életre ébredő ország szellemi életében*”.

Konrádné Gálos Magda dr.